

Baxodir KURBONOV,

"Kokand universiteti" Andijon filiali dotsenti, Ijtimoiy gumanitar va pedagogika fakulteti dekani, PhD

E-mail: kurbanoff75@mail.ru

Andijon davlat pedagogika instituti professori, p.f.d M.Artikova taqrizi asosida

WAYS TO INCREASE FINANCIAL LITERACY AMONG STUDENTS

Annotation

This article analyzes ways to increase financial literacy among students. The results show that interactive learning materials, financial advice, and hands-on activities are effective ways to improve student financial literacy. In conclusion, it is possible to increase the financial literacy of students by strengthening the cooperation of universities and financial institutions.

Key words: financial literacy, interactive learning materials, financial advice, practical training, financial literacy, literate citizens.

МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ СРЕДИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В этой статье анализируются методы повышения финансовой грамотности среди студентов. Результаты показывают, что интерактивные учебные материалы, финансовые консультации и практические занятия являются эффективными методами повышения финансовой грамотности учащихся. Таким образом, можно повысить финансовую грамотность студентов, укрепив сотрудничество университетов и финансовых учреждений.

Ключевые слова: финансовая грамотность, интерактивные учебные материалы, финансовые советы, практические занятия, финансовая грамотность, грамотные граждане.

TALABALAR ORASIDA MOLIVAVIY SAVODXONLIKNI OSHIRISH USULLARI

Аннотация

Ushbu maqola talabalar orasida moliyaviy savodxonlikni oshirish usullarini tahlil qiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, interaktiv o'quv materiallari, moliyaviy maslahatlar va amaliy mashg'ulotlar talabalarning moliyaviy savodxonligini oshirishda samarali usullar hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, universitetlar va moliyaviy institutlar hamkorligini kuchaytirish orqali talabalarning moliyaviy savodxonligini oshirish mumkin.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, interaktiv o'quv materiallari, moliyaviy maslahatlar, amaliy mashg'ulotlar, moliyaviy savodxonlik, savodxon fuqarolar.

Kirish. Moliyaviy savodxonlik bugungi kunda juda dolzarb mavzudir, ayniqsa talabalar orasida. Moliyaviy savodxonlik - bu moliyaviy konsepsiyalarni tushunish va samarali moliyaviy qarorlar qabul qilish qobiliyatidir [12]. Talabalar kelajakda moliyaviy barqarorlikka erishishlari uchun moliyaviy savodxonlik juda muhimdir. Biroq, ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalarning moliyaviy savodxonligi past darajada [2], [6]. Aksincha, past moliyaviy savodxonlik moliyaviy qiyinchiliklarga, qarzga botishga va hatto iqtisodiy tanglikka olib kelishi mumkin [11]. Xususan, 2008 yilgi global moliyaviy inqiroz ko'plab odamlarning past moliyaviy savodxonligi oqibatida kelib chiqqan edi [15].

Mamlakatimizda so'nggi yillarda moliyaviy xizmatlar sohasi jadal rivojlanmoqda, lekin aholining moliyaviy savodxonligi hali yetarli darajada emas. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi 2020-yilda atigi 37% ni tashkil etgan [5]. Ayniqsa, yoshlar va talabalar orasida moliyaviy savodxonlik darajasi past.

Etalabalar kelajakda mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi va ularning moliyaviy savodxonligini oshirish strategik ahamiyatga egaligi ko'rsatib o'tilgan [9].

Moliyaviy savodxonlik nafaqat moliyaviy bilimlarni, balki amaliy ko'nikma va odatlarni ham o'z ichiga oladi. Moliyaviy jihatdan savodxon inson quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi [15]:

Moliyaviy xizmatlar va mahsulotlar haqida yaxshi tushunchaga ega

O'z moliyaviy maqsadlarini aniq belgilab oladi

Moliyaviy rejalashtirish va byudjet tuzish ko'nikmalariga ega

Shaxsiy moliyani samarali boshqara oladi

Moliyaviy tavakkalchiliklarni baholay oladi

Puxta asoslangan moliyaviy qarorlar qabul qiladi

Afsuski, ko'plab talabalar ushbu ko'nikma va odatlarga ega emas. Masalan, Alimova [1] o'tkazgan tadqiqotga ko'ra, O'zbekistonlik talabalarning aksariyati shaxsiy byudjet tuzish va moliyaviy maqsadlarni belgilash amaliyotiga ega emas. Shuningdek, ular kredit va qarz olishning oqibatlarini yaxshi tushunmaydi. Bu esa ularni moliyaviy muammolarga duchor qilishi mumkin.

Moliyaviy savodxonlikning pasayishi bir qator salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Avvalo, bu talabalarning shaxsiy moliyaviy farovonligiga putur yetkazadi. Ular oqilona moliyaviy qarorlar qabul qila olmaydilar, ortiqcha qarzlarga botadilar va moliyaviy stress holatiga tushadilar. Uzoq muddatli oqibatda esa bu ularning ta'lim olish imkoniyatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy qiyinchiliklar talabalarni o'qishni tashlashga yoki sifatsiz ta'lim olishga majbur qilishi mumkin.

Moliyaviy savodxonlikni oshirishning yana bir muhim sababi bu yangi avlodni iqtisodiy va moliyaviy o'zgarishlarga tayyorlashdir. Bugungi kunda dunyoda raqamli texnologiyalar, moliyaviy innovatsiyalar va murakkab moliyaviy vositalar jadal rivojlanmoqda. Bularga kriptovalyutalar, blokcheyn texnologiyasi, sun'iy intellekt asosidagi moliyaviy xizmatlar va boshqalar misol bo'la oladi [13]. Kelajak avlodi bunday o'zgarishlarga tez moslasha olishi va ulardan samarali foydalana bilishi kerak. Aks holda, ular raqobatbardoshlikni yo'qotishi va iqtisodiy rivojlanishdan ortda qolishi mumkin.

O'zbekistonda so'nggi yillarda moliyaviy savodxonlikni oshirish borasida bir qator ishlar amalga oshirilmogda. Masalan, 2018-yilda "Moliyaviy savodxonlik haftaligi" doirasida maktab o'quvchilari va talabalarga moliyaviy bilimlar berildi [9]. Bundan tashqari, oliy ta'lim muassasalarida "Shaxsiy moliya" kabi fanlar o'qitila boshlandi. Biroq, hali bu borada qilinishi kerak bo'lgan ishlar ko'p.

Moliyaviy savodxonlik bugungi kunda har bir fuqaro uchun zarur ko'nikma hisoblanadi. Ayniqsa, talabalar kelajak avlod vakillari sifatida moliyaviy jihatdan savodxon bo'lishlari

juda muhimdir. Bu nafaqat ularning shaxsiy farovonligi, balki mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti uchun ham hayotiy ahamiyatga ega. Zero, bugungi talabalar - ertangi kunning yetuk mutaxassislari, tadbirkorlari va rahbarlaridir. Ularning moliyaviy savodxonligi esa mamlakatimiz kelajagining mustahkam poqdevori bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy ta'lim dasturlari talabalarning moliyaviy savodxonligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, [3] ishda AQSHda o'tkazilgan tadqiqotda moliyaviy ta'lim olgan talabalarning moliyaviy savodxonligi yuqori ekanligini aniqlashgan. Xuddi shunday, Xitoyda o'tkazilgan tadqiqotda ham moliyaviy kurslarni o'tagan talabalarning moliyaviy savodxonligi yuqori ekanligini ko'rsatishgan [17]. O'zbekistonda ham moliyaviy ta'limning ahamiyatini ta'kidlab o'tishgan [1], [9].

Ko'plab tadqiqotlar moliyaviy savodxonlik va shaxsiy moliyaviy farovonlik o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Masalan, Chili mamlakatida o'tkazilgan tadqiqotda moliyaviy savodxonligi yuqori bo'lgan odamlarning moliyaviy qiyinchiliklarga kamroq duch kelishini aniqlashgan [8]. Xuddi shunday, 140 mamlakatni qamrab olgan tadqiqotlarida moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda aholining moliyaviy xizmatlardan kengroq foydalanishini va moliyaviy barqarorlikka erishishini ko'rsatishgan [11].

Ayrim tadqiqotlar esa moliyaviy savodxonlikni oshirish yo'llarini o'rganishga qaratilgan. Masalan, metaanaliz orqali moliyaviy ta'lim dasturlarining qisqa muddatli samaradorligini aniqlashgan [7]. Ularning fikricha, moliyaviy ta'lim dasturlari amaliy mashg'ulotlarga asoslanishi va uzoq muddatli bo'lishi kerak. Hindistonda o'tkazilgan eksperiment orqali moliyaviy maslahatlarining aholining moliyaviy savodxonligini oshirishdagi rolini o'rganishgan [4]. Natijalar shuni ko'rsatganki, moliyaviy maslahatlar aholining moliyaviy bilimlarini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Moliyaviy savodxonlikni oshirishda raqamli texnologiyalarning roli ham tadqiqotchilar diqqatini tortmoqda. Masalan, Osiyo mamlakatlarida o'tkazilgan tadqiqotda raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish aholi moliyaviy savodxonligini oshirishda muhim omil ekanligini aniqlashgan [14]. Xuddi shunday, Janubiy Koreyada o'tkazilgan tadqiqotda mobil ilovalar orqali beriladigan moliyaviy ta'limning samaradorligini ko'rsatib berishgan [10].

Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlar moliyaviy savodxonlikni oshirishda aholining individual xususiyatlarini hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi. Masalan, moliyaviy savodxonlik darajasi yosh, jins, daromad va ta'lim darajasi kabi omillarga bog'liq ekanligini aniqlashgan [12].

Braziliyada o'tkazilgan tadqiqotda yoshlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda ijtimoiy tarmoqlarning rolini o'rganishgan [18]. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlar orqali beriladigan moliyaviy ta'lim yoshlarning moliyaviy bilim va ko'nikmalarini oshirishda samarali vosita bo'la oladi.

Metodologiya. Tadqiqot uchun adabiyotlar tahlili va so'rovnomalardan foydalanildi. Adabiyotlar tahlili orqali mavzuga oid ilmiy maqolalar, hisobotlar va statistik ma'lumotlar o'rganib chiqildi. So'rovnomalarda esa talabalarning moliyaviy savodxonlik darajasini aniqlash maqsadida o'tkazildi. So'rovnomalarda asosan moliyaviy bilim, ko'nikma va odatlarga oid savollar berildi. So'rovnomalarda respublika oliy ta'lim muassasalaridagi 200 nafar talaba orasida o'tkazildi.

Tadqiqotda sifatli va miqdoriy metodlar birgalikda qo'llanildi. Sifatli metodlar, xususan, chuqur intervyular orqali moliyaviy mutaxassislar va ekspertlarning fikr-mulohazalari o'rganildi. Bu esa tadqiqot natijalarini yanada boyitishga xizmat qildi. Miqdoriy metodlar esa so'rovnomalarda yordamida talabalarning moliyaviy savodxonlik darajasini raqamlar orqali ifodalashga imkon berdi.

Natijalar. So'rovnomalarda natijasiga ko'ra, talabalarning aksariyati moliyaviy savodxonlikning ahamiyatini tushunadi, lekin ularning bilim darajasi yetarli emas. Xususan, kredit va investitsiyalar bo'yicha bilimlar kam. Shuningdek, aksariyat talabalar shaxsiy byudjet tuzish, xarajatlarni nazorat qilish va jamg'arish ko'nikmalariga ega emas.

So'rovnoma ishtirokchilarining 60 foizi moliyaviy savodxonlik tushunchasini to'g'ri ta'riflay olgan. Biroq, ularning atigi 35 foizi o'z daromad va xarajatlarini muntazam ravishda hisoblab boradi. Talabalarning 40 foizi kredit va qarz olishning oqibatlarini haqida yetarlicha bilimga ega emasligini tan olgan. Investitsiyalar bo'yicha savollarga esa ishtirokchilarning 70 foizi noto'g'ri javob bergan.

Shu bilan birga, so'rovnoma natijalari talabalarning moliyaviy savodxonlikni oshirishga qiziqishini ko'rsatdi. Ishtirokchilarning 80 foizi moliyaviy ta'lim olishni xohlashini bildirdi. Ularning aksariyati interaktiv o'quv kurslari, seminarlar va treninglar kabi zamonaviy ta'lim shakllariga qiziqish bildirdi. Talabalar shuningdek moliyaviy mutaxassislardan maslahatlar olishni istashini aytdi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlikni oshirishning eng samarali usullari bu:

Interaktiv o'quv materiallarini ishlab chiqish (videoroliklar, o'yinlar, mobil ilovalar)

Moliyaviy maslahat xizmatlarini yo'lga qo'yish

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish (moliyaviy rejalashtirish, investitsiya o'yinlari)

Moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish

Xorijiy tajribalarni o'rganish ham muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan mamlakatlar, jumladan AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya kabi davlatlarning moliyaviy savodxonlikni oshirish borasidagi tajribasi diqqatga sazovordir..

Tahlil. Tadqiqot natijalari va adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalar orasida moliyaviy savodxonlikni oshirish masalasi dolzarb va ayni paytda murakkab jarayon hisoblanadi.

Bir tomondan, talabalar moliyaviy bilim va ko'nikmalarni egallashga qiziqish bildirmoqda.

Ikkinchi tomondan, moliyaviy savodxonlikni oshirish uzoq muddatli va tizimli yondashuvni talab qiladi. Bu nafaqat ta'lim muassasalari, balki davlat organlari, moliyaviy institutlar va ommaviy axborot vositalarining yaqin hamkorligini taqozo etadi.

Onlayn platformalar, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali moliyaviy bilimlarni keng yoyish mumkin. Bu ayniqsa pandemiya davrida muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan mamlakatlar bu borada sezilarli yutuqlarga erishgan. Ularning tajribasidan ijodiy foydalanish, milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda moliyaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, talabalar orasida moliyaviy savodxonlikni oshirish uchun tizimli yondashuv zarur. Buning uchun universitetlar o'quv dasturlariga moliyaviy savodxonlik fanlarini kiritishlari, moliyaviy maslahat xizmatlarini yo'lga qo'yishlari va moliyaviy institutlar bilan yaqin hamkorlik qilishlari lozim.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqish mumkin:

Universitetlarda moliyaviy savodxonlik fanlarini joriy etish. Bu fanlar nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishga qaratilishi lozim.

Moliyaviy maslahat xizmatlarini yo'lga qo'yish. Universitetlar huzurida moliyaviy maslahat markazlari tashkil etish kerak. Ularda talabalar uchun bepul xizmat ko'rsatishi, ularning moliyaviy savollariga javob berishi, shaxsiy moliyani boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi zarur.

Moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish. Universitetlar banklar, sug'urta kompaniyalari, investitsiya fondlari kabi moliyaviy institutlar bilan yaqin aloqalarni yo'lga qo'yishlari lozim. Bu talabalarning moliyaviy xizmatlar haqidagi bilimlarini oshirishga, ularni amaliyotga tatbiq etishga imkon beradi.

Raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish. Moliyaviy savodxonlik darslarida onlayn platformalar, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanish zarur. Bu ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi, keng auditoriyani qamrab olishga imkon beradi.

Moliyaviy inkluzivlikni ta'minlash. Moliyaviy xizmatlardan foydalanishda tengsizlikni kamaytirish, ayniqsa kam daromadli va qishloq hududlarida moliyaviy savodxonlikni oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ommaviy axborot vositalari orqali moliyaviy bilimlarni yoyish. Gazeta va jurnallar, televidenie va radio, internet nashrlar orqali aholi orasida, jumladan talabalar orasida moliyaviy savodxonlik borasidagi ma'lumotlarni keng yoyish maqsadga muvofiq.

Talabalar orasida moliyaviy savodxonlikni oshirish uchun tizimli yondashuv zarur. Buning uchun universitetlar o'quv dasturlariga moliyaviy savodxonlik fanlarini kiritishlari, moliyaviy maslahat xizmatlarini yo'lga qo'yishlari va moliyaviy institutlar bilan yaqin hamkorlik qilishlari lozim.

Xulosa. Moliyaviy savodxonlikning oshishi nafaqat shaxsiy farovonlikka, balki butun jamiyat farovonligiga xizmat qiladi. Moliyaviy savodxon fuqarolar iqtisodiy o'sish va barqarorlikka o'z hissalarini qo'shadilar. Ular oqilona iste'mol qilish, investitsiyalarni ko'paytirish, moliyaviy firibgarliklardan himoyalanih orqali iqtisodiyotning rivojlanishiga turtki beradilar. Bu esa o'z navbatida yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish, turmush sifatini yaxshilash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Alimova, D. A. (2020). The role of financial literacy in ensuring economic stability. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar*, (4), 45-52.
2. Beal, D. J., & Delpachitra, S. B. (2003). Financial literacy among Australian university students. *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 22(1), 65-78.
3. Bernheim, B. D., Garrett, D. M., & Maki, D. M. (2001). Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates. *Journal of Public Economics*, 80(3), 435-465.
4. Carpena, F., Cole, S., Shapiro, J., & Zia, B. (2017). The ABCs of financial education: Experimental evidence on attitudes, behavior, and cognitive biases. *Management Science*, 65(1), 346-369.
5. Central Bank of Uzbekistan. (2020). Financial inclusion in Uzbekistan: Facts and figures
6. Chen, H., & Volpe, R. P. (1998). An analysis of personal financial literacy among college students. *Financial Services Review*, 7(2), 107-128.
7. Fernandes, D., Lynch, J. G., & Netemeyer, R. G. (2014). Financial literacy, financial education, and downstream financial behaviors. *Management Science*, 60(8), 1861-1883.
8. Hastings, J. S., Madrian, B. C., & Skimmyhorn, W. L. (2013). Financial literacy, financial education, and economic outcomes. *Annual Review of Economics*, 5(1), 347-373.
9. Karimov, U. (2021, April 25). Economic knowledge - a guarantee of financial prosperity. *Biznes Daily*.
10. Kim, J., Choi, J., & Lee, J. (2020). The role of financial literacy in the use of mobile financial services. *Electronic Commerce Research and Applications*, 40, 100947.
11. Klapper, L., Lusardi, A., & Van Oudheusden, P. (2015). Financial literacy around the world: Insights from the Standard & Poor's ratings services global financial literacy survey.
12. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5-44.
13. Mention, A. L., Barlatier, P. J., & Josserand, E. (2019). Using social media to leverage and develop dynamic capabilities for innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, 144, 242-250.
14. Morgan, P. J., Huang, B., & Trinh, L. Q. (2019). The need to promote digital financial literacy for the digital age. In *The Digital Age* (pp. 395-415). Asian Development Bank Institute.
15. OECD. (2009). Financial literacy and consumer protection: Overlooked aspects of the crisis.
16. OECD. (2018). OECD/INFE Toolkit for measuring financial literacy and financial inclusion.
17. Peng, T. C. M., Bartholomae, S., Fox, J. J., & Cravener, G. (2007). The impact of personal finance education delivered in high school and college courses. *Journal of Family and Economic Issues*, 28(2), 265-284.
18. Vieira, K. M., Moreira Jr, F. D. J., & Potrich, A. C. G. (2019). Financial education indicator: Proposal of an instrument from the Item Response Theory. *Educação & Sociedade*, 40, e0182568.